

XVIII- ASRDA BUXORO AMIRLIGINING TASHQI SIYOSIY ALOQALARI*Abduraxmonov Aziz Pardayevich**Shahrisabz Davlat Pedagogika instituti magistranti***Annotatsiya.**

Buxoro XVIII - asrlarda tashqi savdoda juda ham rivojlandi. Hindiston, Eron, Sibir, Rossiya bilan savdo iqtisodiy aloqalar olib bordi. Ko'pgina mahsulotlar olib kelindi va chet el davlatlariga mahsulotlar olib chiqildi. Lekin savdo-sotiq sust rivojlangan davrlar ham bo'ldi. Lekin bu muammo uzoqqa cho'zilmadi Buxoro tezda ichki va tashqi savdoda yetakchilikni qo'lga oldi.

Kalit so'zlar: Buxoro, elchilik, savdo, diplomatiya, Sibir, Eron, Hindiston, No'g'ay.

Абстрактный.

Бухара сильно развилась во внешней торговле в 18 веках. Торгово-экономические отношения велись с Индией, Ираном, Сибирью, Россией. Многие продукты импортировались и экспортировались в зарубежные страны. Но были времена, когда торговля не была развита. Но эта проблема длилась недолго, Бухара быстро вышла на первое место во внутренней и внешней торговле.

Ключевые слова: Бухара, посольство, торговля, дипломатия, Сибирь, Иран, Индия, ногайцы.

Abstract.

Bukhara developed a lot in foreign trade in the 18th centuries. Trade and economic relations were conducted with India, Iran, Siberia, and Russia. Many products were imported and exported to foreign countries. But there were times when trade was not developed. But this problem did not last long, Bukhara quickly took the lead in internal and external trade.

Key words: Bukhara, embassy, trade, diplomacy, Siberia, Iran, India, Nogai.

Kirish

Buxoro amirligi davrida tashqi iqtisodiy aloqalar faol rivojlangan. XVIII asr 40-yillariga kelganda Buxoro xonligida siyosiy va iqtisodiy inqiroz kuchaygan edi. Ashtarxoniylarning so'nggi vakili Abulfayzxon (1711–1747)ning kaltabinlarcha yuritgan siyosati natijasida xalqning moddiy ahvoli og'irlashgan, Buxoro xonligi tarkibidan Farg'ona vodiysi ajralib chiqib, mustaqil Qo'qon xonligiga asos solingan, mamlakatning bekliklarga bo'linish xavfi kuchaygan edi. Buning ustiga, Eron shohi Nodirshoh (1736–1747)ning Buxoroga hujumi, mamlakatning asosiy shaharlari bo'lgan Buxoro va Samarqandning ular tomonidan egallanishi va talanishi oqibatida siyosiy vaziyat yanada murakkablashgandi. Turkiston taqdiri hal qilinayotgan ana

shunday qaltis va nozik bir fursatda tarix sahnasiga yangi siyosiy kuch – mang'itlar sulolasi kirib keldi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolani yozish davomida ilmiy, adabiyotlar tahlili, qiyoslash, analiz, umumlashtirish, tarixiylik metodlaridan foydalanildi.

Asosiy qism.

XVIII asrda O'rta Osiyoning qo'shni Sharq davlatlari bilan aloqalarini o'rganishda rus manbalari alohida ahamiyatga ega. Chunki rus manbalarida iqtisodiy va siyosiy munosabatlarni tashkil qilish, savdo yo'llarini o'rganish uchun qilingan harakatlar, hamda qaysi mamlakatdan qanday tovar qancha miqdorda keltirilganligi haqidagi ma'lumotlar batafsil berilgan. Rus manbalari deganda, biz rus elchi va elchiliklarining hisobotlari, Buxoro, Xiva va Hind elchilari hamda savdogarlarining so'rov ma'lumotlarini tushunamiz. Shu bilan birga shoh va podsholar hamda xonlarning bir-birlariga tortiqlari, sovg'alari ham muhim dalil hisoblanadi. Chunki shular orqali O'rta Osiyoning Hindiston bilan Rossiya o'rtasidagi savdodagi tutgan o'rnini belgilash mumkin. Shuning uchun ham XVIII asrda rus diplomatlari, savdogarlari va O'rta Osiyoda bo'lgan rus Erketi olimlarining faoliyatlari muhimdir[1].1714 yili Petr I Sibir gubernatori knyaz Gagarindan shaxrida (ya'ni Yorkend) oltin qumlar borligi xususida xabar topadi. Erketi bu davrda Jung'or xonligiga bo'ysunganligi aytiladi. Gagarin Petr 1 ga bu shaharni bosib olib, Yorkend cho'lidagi Yammshev ko'li buyida qal'a qurishni tavsiya qilgan'. Nagraf Kaydalov kundaliklarida ham bu haqida ma'lumotlar berilgan[2]. Rus manbalarining bergan ma'lumotlariga ko'ra, uzoq vaqtlardan buyon davom etib kelayotgan bahs XVI- XVII asrlarda O'rta Osiyo Rossiya uchun - Hindistonga kirib borish yo'lida bir vaj yoki rus hukumatining manfaatlariga xizmat qiladigan sharqning muhim mintaqasi - yirik savdo markazimi, degan savolni tug'dirdi[3]. V.Bunakov, P.P.Ivanov, D.M.Lebedevlar qo'llab quvvatlaganlar. Ularning fikricha, Hindistonga kirib borish ruslar uchun natija bermagan taqdirda ham, O'rta Osiyoga boradigan yo'l ma'lum bir ma'noda nafaqat topildi, balki o'zlashtirildi ham.[4].Fikrimizcha, ikkinchi qarash haqiqatga yaqin ko'rinadi. Masalan: O'rta Osiyoga Rossiyaning munosabati masalasi tarixchi N.B.Baykova asarida o'z aksini topgan. Muallif inqilobgacha bo'lgan tarixchilar va yuqorida nomlari tilga olingan olimlarni to'g'ri tanqid qilgan. N.B.Baykovaning fikricha, O'rta Osiyo xonliklariga boradigan savdo yo'llari XVI asrdayoq Rossiyaga ma'lum bo'lgan. Uning ta'kidlashicha, Rus davlati Hindistonga boradigan yo'lni qidirib O'rta Osiyoga boradigan yo'lni ochgan va o'zlashtirgan. Aslida esa O'rta Osiyodagi Xiva va Buxoro bozorlarida rus savdogarlari hind savdogarlari bilan uchrashganlar, rus hukumatiga qulayroq yo'lni, ya'ni hindlar uchun odatiy bo'lgan Astraxan, Kaspiy dengizi va Eron orqali boradigan yo'lni ko'rsatganlar[5].1717 yil Petr I Amudaryo orqali Hindistonga boradigan yo'lni topish maqsadida Bekovich-Cherkasskiy ekspeditsiyasini O'rta Osiyoga yuboradi. Rus

podshosi ekspeditsiyaga bergan ko'rsatmasida, "Xiva xonidan kema olib Kojina degan savdogarni Amudaryo orqali Hindistonga jo'natish va kema borishi mumkin bo'lgan joyga qadar suzib borish, so'ng yo'lni davom ettirib daryolar, ko'llar, suv va quruqlik yo'li, ayniqsa, suv yo'lini yozib borish, va Hindistondan shu yo'l bilan ortga qaytish, agarda Hindistondan Kaspiy dengiziga boradigan undan ham yaxshi yo'lni eshitsu, o'sha yo'l bilan kelish va uni ham yozib borish", topshirilgan edi[6].1735 yil Kirilovning so'roviga binoan Astraxandan Ufaga hind savdogari Maravy Barayev taklif qilingan. Savdogar Hindistondan O'rta Osiyo xonliklari orqali Astraxanga boradigan yo'l haqida ma'lumot bergan. Uning aytishicha, yaqin vaqtlargacha Eron va Buxoro orqali Rossiyaga 200 savdogar kelib savdo qilishar edi. Biroq keyingi paytlardagi Erondagi qaltis vaziyat va Buxoro yo'lida savdo karvonlarining talanishi oqibatida savdogarlar soni 80 taga qisqarib ketgan. Barayev, agarda yo'llarda xavfhatar bo'lmaganda edi, Hindistondan Buxoro orqali Rossiyaga keluvchi savdogarlarning soni 600 kishiga yetgan bo'lishi mumkin edi, deb taxmin qilgan[6].1736 yili I.K.Kirilov Rossiya imperatori Anna Ioanovnaga yozgan taqdimotida, Buxoro bilan Xo'jand o'rtasidagi siyosiy vaziyatning og'irlashganligi sababli taxminan 300 kishidan iborat bo'lgan hind savdo kompaniyasi vakillarining aksariyati Buxoroni tashlab vaqtincha Kobulga ketib qolganligini ma'lum qilgan. Imperator Anna Ioanovna Kirilovga yozgan javob maktubida Maravgi Barayevni Hindistonga Buxorodan ketib qolgan savdogarlarga murojaat qilib, ularni o'z faoliyatini davom ettirish uchun Buxoroga yoki Orenburgga taklif qilishni, topshirgan edi. Barayev o'z navbatida yurtdoshlarini yangi Orenburg yo'nalishida savdo qilishga ko'ndirishni o'z zimmasiga olgan ed [7]. Mashhur rus geografi P.I.Rishkov Buxoroning Hindiston bilan savdo aloqasida Orenburgning ahamiyatini alohida ta'kidlab o'tadi. U butun Sharqiy Hindistonda yashayotgan xalqlar rus va boshqa g'arb tovarlarini faqat Orenburg va Buxoro orqaligina to'g'ridan-to'g'ri va arzon narxda bu qadar ko'p miqdorda va arzon narxda sotib olishi mumkin, deb ta'kidlagan edi[8]. Rossiyaning O'rta Osiyo bilan savdo aloqalarini rivojlantirishida Orenburg gubernatori I.I.Neplyuevning xizmati katta. U 1742 yilda Orenburg ekspeditsiyasining komandiri etib tayinlanganidan boshlab Orenburg shahrini mustahkamladi, Qirg'iziston orqali Xiva va Buxoroga boradigan yo'lning xavfsizligini ta'minlash choralarini ko'radi. V.N.Vitevskiy o'z asarida Neplyuevning Orenburgni Rossiyaning sanoat markaziga aylantirish, Buxoro yerlarini nazoratda ushlab turish, rus tovarlari uchun Buxoro, Badaxshon, Balx va Xdatsistonga boradigan yullarni qidirib topishga o'z e'tiborini qaratganligini ta'kidlagan. I.I.Neplyuevning Orenburgdagi faoliyati natijasida hind savdogarlari Buxoro va Balxga kelib Orenburgdan keltirilgan rus tovarlarini jadal sotib ola boshlagan. Hattoki, savdoning bu qadar jadallashganini ko'rgan Neplyuevda karvon savdo yo'lini Rossiyadan to Hindistongacha uzaytirish fikri tug'ilgan. I.I.Neplyuevning faoliyati Rus davlatining O'rta Osiyoning qo'shni Sharq davlatlari

bilan tashqi aloqalari to'g'risidagi ma'lumotlarni bilishga intilishidan dalolat beradi. Asr o'rtalarida Buxoroning qo'shni Sharq davlatlari bilan aloqalari haqidagi muhim ma'lumotlar yirik rus sharqshunos olimi V.V.Velyaminov-Zernovning "Исторические известия о Киргиз-кайсаках и сношениях России со Среднею Азиею со времени кончинм Абул-Хайр хана (1748-1765 yillar.)" nomli asarida ham o'z aksini topgan. XVIII asrning ikkinchi yarmida Rossiyada O'rta Osiyo xonliklari, jumladan, Buxoro xonligi haqida ko'p ma'lumotlar to'plana boshlagan. Rus soldati F.Efremov "*Devyatiletnye stranstvovaniye*" nomli kitobida o'zining to'qqiz yil sayohat qilib, Buxoro, Eron, Xorazm, Farg'ona, Qarshi, Tibet va Hindistonda bo'lib, Afrika janubini aylanib Angliyaga va undan Rossiyaga borganligi haqida yozadi. Yefremov Buxoro xonligida paxta yetishtirish masalasi bilan qiziqadi. U xonlik xo'jaligining qorako'l terisi eksporti bilan bog'liq bo'lgan qo'ychilik sohasini kengroq yoritishga ahamiyat bergan. "Ma'lumki, - deb yozadi Yefremov, Buxoro qora ko'l terisi eksporti orqasidan shuhrat topgan va xon xazinasiga katta daromad keltirgan". Chulkov boshqa mualliflar kabi Orenburg qurilganidan so'ng o'sha kelib asrga tillo va kumush tangalar oqib kela boshlagan, ularning aksariyati hind, eron va buxoro tanga pullari bo'lgan edi, deb yozadi. O'rta Osiyodan ip matolar, ipak parcha matolari, parda va kanop surp, buxoroning kulrang va qora rangli qorako'li, lyapislachur va boshqa qimmatbaho toshlar olib kelina boshlagan. Chulkov ma'lumotlariga ko'ra, Buxoro, Xiva va Turkmanistondan Rossiyaga tillo, kumush, hind va boshqa mamlakat mollari, lazurit toshi (ko'k rangli qimmatbaho tosh), buxoro va sheroz qorako'li, parcha, har xil bo'z, toshlar, olmos, yoqut, lal, zumrad, darmana urug'i va boshqa tovarlar keltirilgan. Burnashevning ma'lumotlariga ko'ra, Buxoro Hindiston va Erondan tillo, kumush va hind marmari olgan. Buxoro Eronga qorako'l terisi va boshqa tovarlar eksport qilgan. Burnashev Buxoroga keltiriladigan chet el tovarlaridan qirqdan bir miqdorida boj solig'i olinishini eslatib o'tadi. Rus savdogarlari esa o'z mablag'idan yigirmadan bir miqdorida soliq to'lagan

Xulosa. Buxoro amirligida qo'shni davlatlar va xalqlar bilan savdo aloqalarini rivojlantirishga ham katta e'tibor berilgan. Buxoro o'z qo'shnilari bo'lgan Xiva xonligi, Qo'qon xonligi hamda Afg'oniston bilan hamda o'ziga yaqin bo'lgan davlatlar Eron, Qashqar, Hindiston bilan va yirik shaharlar hisoblangan Hirot, Mashhad va Kashmir bilan juda katta va doimiy savdo ishlarini olib borishgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Афганистан (переведено из британской энциклопедии. 1878г. Л-Гв. 1 артилле-рнйской бригады1 поручиком Г ипиусом) //Сборник географических, топографических и статистических материалов по Азии. Выш. 15. СПб, 1885. - С . 224.
2. Кайдалов Е. Караван-записки, во время похода в Бухарию Российского каравана,под воинским прикрыгаем, в 1824 и 1825 годах; веденнью

- начальником онаго Каравана над купечеством, Евграфом Кайдаловъш. В трех частях. - М., 1827-1828.
3. Веселовский Н.И. Прием в России и отпуск среднеазиатских послов в XVII и XVIII столетиях //Журнал Министерства народного просвещения. — СПб., 1884.Кн.: 7; Уляницкий В.А. Ўша асар.; Бартольд В.В. История изучения Востока в Европе и России
  4. Лебедев Д.М . География в России XVII века: (Допетровский период). - М.-Л.;Изд-во АН СССР. 1949.-С.106.
  5. Байкова Н.Б. Ўша асар. - С. 10.
  6. Соловьев О.Ф. Из истории русско-индийских связей. М.: Соцэкгиз.1958. С.31.
  - a. Русско-индийские отношения в XVIII веке.С, 129.; Матвиевский П.Е. О роли Оренбурга в русско-индийской торговле в XVIII в. //История СССР. 1969. № 3. -С.106.
  7. И.К.Кирилову о расширении в Оренбурге торговли со среднеазиатскими ханствами и Индией //Русско-индийские отношения в XVIII веке. - С. 139-141.
  8. Nomozov, Xurshid. "INTERNET-MAKON MOHIYATI, GENEZISI VA ZAMONAVIY TARKIBI." *Scientific journal of the Fergana State University* 3 (2023): 67-67.
  9. Nomozov, Xurshid. "INTERNET-MAKON RESURSLARIDAN FOYDALANISH SOHALARI." *Development and innovations in science* 2.7 (2023): 8-14.
  - 10.Номозов, Х. "ИНТЕРНЕТ-МАКОН ТАЪСИРИДА СОДИР БЎЛАЁТГАН НЕГАТИВ ИЖТИМОЙЛАШУВ ШАКЛЛАРИ." *Философия и право* 26.3 (2023): 232-235.
  - 11.Shavkat o'g'li, Nomozov Xurshid. "ИНТЕРНЕТ-МАКОН ИМКОНИАТЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШДА АХЛОҚИЙ МАДАНИЯТНИНГ АҲАМИЯТИ." *The Role of Exact Sciences in the Era of Modern Development* 1.3 (2023): 4-9.
  - 12.Shavkat o'g'li, Nomozov Xurshid. "AXBOROT XURUJINING O 'SMIRLAR HAYOTIGA TA 'SIRI." *QO 'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI* (2023): 1285-1287.
  - 13.Shavkat o'g'li, Nomozov Xurshid. "THREATS TO INFORMATION SECURITY IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS." *Gospodarka i Innowacje*. 22 (2022): 229-231.
  - 14.Shavkat o'g'li, Nomozov Xurshid. "YOSHLARDA MA 'NAVIY MAFKURAVIY IMMUNITETNI MUSTAHKAMLASHDA INTERNETNING ROLI." *PHILOSOPHY AND LIFE INTERNATIONAL JOURNAL* 3 (18) (2022).
  - 15.Nurillaevich, Omonov Bahodir, et al. "Factors Of The Formation Of Ecological Culture In The Education And Training System." *Journal of Pharmaceutical Negative Results* (2022): 984-989.

16. Nurillaevich, Amonov Bakhodir. "Shortage and Problem of Drinking Water in Central Asia." *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769) 1.9 (2023): 504-509.
17. Omonov, Bakhodir. "THE EXPRESSION OF GEOPOLITICAL KNOWLEDGE IN THE WORKS "THE CITY OF VIRTUOUS PEOPLE" AND "INDIA"." *Open Access Repository* 9.6 (2023): 16-20.
18. Nurillayevich, Omonov Bakhodir. "ЭКОЛОГИК ГЛОБАЛЛАШУВ КОНТЕКСТИДА ЎЗБЕКИСТОНДАГИ ЭКОЛОГИК ВАЗИЯТДАГИ ЎЗГАРИШЛАР." *PHILOSOPHY AND LIFE INTERNATIONAL JOURNAL* SI-1 (2022).
19. Nurillaevich, Omonov Bakhodir. "THE IMPORTANCE OF RELIGIOUS VALUES IN THE FORMATION OF A PERSONAL ECOLOGY CULTURE." *Archive of Conferences*. Vol. 15. No. 1. 2021.
20. Omonov, Bahodir. "IS ARAL SEA OR LAKE?(SOME THOUGHTS ABOUT THE REASONS THAT TURNED THE ARAL SEA INTO THE LAKE, MORE PRECISELY INTO THE DESERT" ARALKUM")." *Theoretical & Applied Science* 3 (2016): 63-67.
21. OMONOV, Bahodir. "'DASTUR UL-MULUK" VA "SADDI ISKANDARIY" ASARLARIDA GEOSIYOSIY QARASHLAR." *News of UzMU journal* 1.1.2 (2024): 180-183.
22. Omonov, Bahodir. "Problems And Consequences Of Water Deficiency In Central Asia." *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry* 12.8 (2021).